

**РОЛЯТА НА АГЕНЦИИТЕ ЗА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ В ПОДКРЕПА НА
ИНТЕГРАЦИОННИТЕ ПРОЦЕСИ НА БАЛКАНИТЕ**

Автореферат

на дисертационен труд, представен за присъждане на образователната и
научна степен „доктор” по научната специалност:
05.02.10 „Световно стопанство и международни икономически отношения”

Докторант:
Милена Илиева Михайлова

Научен ръководител:
доц. д-р Даниел Данов
гр. София, 2020 г.

Дисертация, представена за присъждане на образователната и
научна степен „доктор” по научната специалност:
05.02.10 „Световно стопанство и международни икономически отношения”

Докторант:
Милена Илиева Михайлова

Научен ръководител:
доц. д-р Даниел Данов

Авторът на дисертационния труд е задочен докторант в катедра “Международни икономически отношения и бизнес” към факултет „Международна икономика и политика“ в Университета за национално и световно стопанство – гр. София.

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита от катедра “Международни икономически отношения и бизнес” към УНСС на заседание, проведено на 24.03.2020 г. Дисертационният труд е с обем от 261 страници и се състои от увод, изложение в три глави, заключение, библиография, 1 приложение, таблици, графики и фигури. Съдържанието на всяка от главите е разпределено в отделни параграфи. Основният текст на дисертацията обхваща 225 страници, в които има 10 таблици, 26 фигури и 20 графики, приложени са и самите анкетни карти. Използваната литература включва 76 източника на български и чуждестранни автори, сред които монографии, студии, статии, доклади, нормативни и стратегически документи (на различни институции и организации), интернет сайтове и др. Във връзка с темата на дисертационния труд са направени 4 публикации.

* * *

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на открито заседание на Научното жури на 20 юли 2020 г. от 10.00 ч. в зала 2032А на УНСС.

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в сектор „Научни съвети и конкурси” на УНСС.

Списък на съкращенията

AL - Албания

АМСП - Агенцията за малки и средни предприятия

АРР – Агенции за регионално развитие

БАРДА – Българска асоциация на агенции за регионално развитие

БВП – Брутен вътрешен продукт

БЦ – Бизнес центрове

ЕК- Европейска комисия

ЕС – Европейски съюз

ИРК - индекса за регионална конкурентоспособност

МИАР-Местни икономически агенции за развитие

МСП - Малки и средни предприятия

НАТО - Организацията на Северноатлантическия договор

ОИСР- Организация за икономическо сътрудничество

ООН – Организация на обединените нации

ТПП- Търговско промишлената палата

УС – Управителен съвет

NUTS - Номенклатурата на териториалните единици за статистика

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. АКТУАЛНОСТ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Актуалност на темата

Концепцията за развитието и целенасочената подкрепа на развитието е основна характеристика на световната икономика през 21 век в стремеж за постигането на благосъстояние и устойчивост. През последните години, бележат ръст теориите за устойчивото икономическо развитие, а в практиката широко разпространение получиха различни институции за местно, регионално, национално и международно икономическо развитие. Сред тях централното място принадлежи на специализираните агенции за регионално развитие. Основата задача на Агенциите за регионално развитие е да управляват и координират проекти от регионално значение, като по този начин осъществяват връзката между централните правителства, регионалните и местните власти, бизнеса и обществеността. Ролята на Агенциите за регионално развитие е значима, но практиките в тяхното основаване и функциониране са толкова разнообразни и непоследователни, че икономическата теория все още не ги е изследвала напълно и успешни модели на агенциите почти отсъстват в научната литература. Въпреки ясно идентифицираната необходимост от тези институции, подкрепящи икономическото развитие, особено за страните в преход, все още е налице предубеденост, а в много случаи и отрицание.

Обект на настоящото изследване са Агенциите за регионално развитие на Балканите. Тяхната роля за привличане на инвестиции, потенциалът им за подкрепа на развитието, както и влиянието им върху интеграционните процеси. В изследването са включени следните страни: България, Албания, Сърбия, Гърция, Турция, Косово и Румъния.

Предмет на изследването е качественият и количественият анализ на икономическите и социалните ефекти от дейността на Агенциите за регионално развитие на Балканите.

Цел на изследването е да се идентифицират, изследват и изведат възможните подходи и модели в структурата и дейността на Агенциите за регионално развитие, с цел подобряване на координацията при реализирането на регионални проекти, увеличаване

обема и ефективността на регионалните инвестиции и като цяло повишаване благосъстоянието на населението.

Изследователските задачи, решението на които се търси в дисертацията са:

1. Да се разкрият основните икономически и социални ефекти, свързани с функционирането на Агенциите за регионално развитие в изследваните балкански страни;
2. Да се обоснове необходимостта от функционирането на Агенциите за регионално развитие, като важни за икономическото развитие институции;
3. Да се анализира и обоснове връзката между ефективното функциониране на Агенциите за регионално развитие и подкрепата за тях от националните правителства;
4. Да се анализира ролята на Агенциите за регионално развитие за развитието на интеграционните процеси на Балканите.

Изследователска теза: Функционирането на Агенциите за регионално развитие води до подобряване на икономическото развитие на местно, регионално и национално ниво, като същевременно подпомага интеграционните процеси на Балканите, като увеличава привлекателността за инвестиции на целия регион. Агенциите за регионално развитие могат да мотивират политическата и икономическата интеграция между разглежданите страни. Създаването на формални и неформални обединения между местните (в отделните страни), регионалните и международните организации от подобен тип са предпоставка за решаването на регионални проблеми и задачи. Сформирането на международни екипи от различните агенции за регионално развитие в съседни страни води до формирането на международни екип по кандидатстване и управление на проекти и решаването на тези междурегионални различия.

Работни хипотези:

1. Въпреки различията в начина и времето на създаване, законовата регламентация на дейността и начина на функциониране, Агенциите за регионално развитие в изследваните балкански страни имат сходна структура и решават сходни задачи;
2. Съществува национална специфика в работата на Агенциите за регионално развитие, свързана предимно с националните традиции и поведенческите характеристики на населението в отделните страни;

3. Анализът на Агенциите за регионално развитие в изследваните балкански страни може да допринесе за идентифициране на добри практики, които биха могли да бъдат приложени в България;
4. Подкрепата на националните правителства за дейността на Агенциите за регионално развитие е ключова за ефективното им функциониране.

Методи на изследване:

По отношение на методологията на изследване са приложени традиционни научни методи като анализ и синтез, индукция и дедукция, исторически преглед, сравнителен анализ и съпоставка, извеждане на теоретични твърдения и емпирично изследване базирано на въпросници.

Извън горното, използвани са редица базови данни, чиито източник са Европейската статистическа служба (Евростат), а също и национални данни от изследваните балкански страни.

Ограничения:

Относно обекта на изследването: времево ограничение – за периода, в който е започнало емпиричното изследване (2016-2017 г.).

Относно предмета на изследването: не се изследват ефектите от промените в броя на Агенциите за регионално развитие в съответните балкански страни, а в начина на функциониране, създаването на благоприятни условия за привличането на инвестиции, постигане на целите на устойчивото развитие и подобряване процесите на интеграция.

Изследването на натрупания в Агенциите за регионално развитие в изследваните балкански страни опит и формите, които те използват в процеса на планиране и координация по отношение на създаването на благоприятни условия за икономическо развитие дава възможност да се идентифицират добри практики и препоръки за подобряване на институционалната рамка за регионално развитие в България ще окажат положителен ефект върху социално-икономическото развитие на регионите и пряко въздействие върху увеличаване възможностите на населението за по-добра заетост, по-високи доходи, а оттам подобрен жизнен стандарт.

Структура на изследването:

Настоящото изследване е структурирано в три стандартни глави – Теоретична част, Аналитично-изследователска част и Заключение и препоръки.

Първа глава представя теоретичната част от методологията на изследването, структурата и функционирането на Агенциите за регионално развитие, преглед на психологически и поведенчески аспекти на развитието, връзките между процесите на интеграция и икономическо развитие, както и между иновации и регионално развитие.

Във втората глава са изследвани страните от Балканите и е направен преглед на Агенциите за регионално развитие по отделни държави. Представени са анализ на факторите, определящи конкурентоспособността на регионите, както и сравнителен анализ на Агенциите за регионално развитие на Балканите.

В третата глава на дисертацията са представени изводите от изследванията и препоръките за подобряване функционирането на Агенциите за регионално развитие в България - за създаване на привлекателна инвестиционна среда и повишаване стандарта на живот на населението в регионите.

Проучването в тази дисертация е резултат на осемгодишно наблюдение, проучване и работа с Агенциите за регионално развитие и бизнес центровете в България, както и срещи и разговори с представители на други агенции за развитие в Балканските страни като Турция, Гърция, Северна Македония, Черна гора, Босна и Херцеговина, Сърбия, Хърватска, Албания, Словения, Румъния. Отчетени са и изводите от работни срещи с Агенции за регионално развитие в Италия и Австрия.

За проучването са изпратени 30 анкети, получени са 12 отговора. Изводите от анкетите са подкрепени от интервюта „лице в лице“ с представители на други агенции.

Това изследване събира информация за агенциите за регионално развитие и бизнес центрове в България и още седем други държави - Албания, България, Гърция, Косово, Румъния, Сърбия и Турция. Изборът на държавите е направен на база на върнати анкетни карти, с изключение на Сърбия, където авторът лично е посетил агенциите.

В процеса на развитие на изследователските методи авторът се е спрял на няколко критерия, които са сравними в различните страни и агенции, по същия начин е избран и методът за събиране на информация (данни). За получаване и потвърждаване качеството на информацията в процеса на изследване е използвана електронна поща, проведени са и допълнителни срещи и разговори с представители на агенциите, както и с преподаватели от различни университети, работещи в сферата на регионалното развитие и агенции за регионално развитие.

Авторът изказва благодарност към доц. Даниел Данов – научен ръководител, за оказаната помощ в процеса на изготвянето на дисертационния труд. Тази благодарност се отнася и до цялата катедра „Международни икономически отношения и бизнес” в състава на УНСС за подкрепата по време на обучението, а също и към всички други лица, неупоменати по-горе, но подпомогнали провеждането на изследването.

II. ОБЕМ И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд включва увод, три глави, заключение, библиография и приложения:

УВОД – 5 стр.;

ГЛАВА 1 Основни аспекти на регионалното развитие, социално-икономически и психологически фактори – 33 стр.;

1.1. Регионите и регионалното развитие – теоретични аспекти – 5 стр.;

1.1.1. Регионално развитие и иновации – 11 стр.

1.1.2. Регионално развитие и иновациите – 14 стр.

1.1.3. Интеграционни процеси и развитие – 18 стр.

1.1.4. Възникване на агенциите за регионално развитие – 22 стр.

1.2. Психологически и поведенчески аспекти на регионалното развитие и организационно културните фактори – 38 стр.;

1.2.1. Психологически фактори в регионалното развитие (Икономическа психология в регионалното развитие) – 38 стр.

1.2.2. Организация и организационна култура – 43 стр.

ГЛАВА 2. Агенциите за регионално развитие в интеграционните процеси на Балканите – 48 стр.;

2.1. Агенции за регионално развитие на Балканите – преглед по държави – 49 стр.:

2.1.1. Албания- 49 стр.

2.1.2. България – 62 стр.

2.1.3. Гърция – 70 стр.

2.1.4. Косово – 76 стр.

2.1.5. Сърбия – 81 стр.

2.1.6. Турция – 90 стр.

2.1.7. Румъния – 99 стр.

2.2. Конкурентоспособност на регионите – 105 стр.

ГЛАВА 3. Характеристики на агенциите за регионално развитие на Балканите – еднаквост в различията – 109 стр.

3.1. Агенциите за регионално развитие в България – 109 стр.

3.2. Агенциите за регионално развитие на Балканите – Албания, Гърция, Косово, Сърбия, Румъния и Турция – 120 стр.

3.3. Резултати от анкетното проучване.

Изводи – 133 стр.

Библиография – 140 стр.

Приложения – 152 стр.

III. СИНТЕЗИРАНО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1 Основни аспекти на регионалното развитие, социално-икономически и психологически фактори

1.1 Регионите и регионалното развитие – теоретични аспекти

Процесът на индустриализация отдавна е отминал и вече сме във века на високите технологии, дигитализацията и изкуствения интелект. Цялото това развитие се дължи на човешкия капитал. Процесът на достигане до съответната степен на обществено развитие е източникът за създаване, проверка и утвърждаване на всяка теория, свързана с икономиката. Характерно е, че в повечето страни, както индустриализацията, така и следващите етапи на развитие показват неравномерност и нехомогенност. В този смисъл, дейностите, свързани с индустриализацията и успоредно действащите икономически, социални и културни фактори водят до липсата на баланс между регионите, както и в самите региони. Предизвикателство за икономическата наука е не само да се определят причините за възникването на тези различия, но и начина, по който могат да се намалят или премахнат. Парадигмата на регионално развитие е в основата на това предизвикателство. Регионалното развитие е единството на политиките, целящи да премахнат или поне да намалят съществуващите различия. Идва моментът, в който привличането на инвестиции приема нова форма, като това не са инкубаторите, които бяха създавани през 90-те години на миналия век, а отворените офиси и онлайн платформи за привличане на инвеститори.

Политологията, публичната администрация и социологията превръщат регионалното развитие в критична дисциплина, заедно с икономиката, която се фокусира повече върху идеята за това, какво може да бъде даден регион и как редица фактори, не

само икономическите, оформят идеята за регион. През 21-и век икономическата география се присъединява към гореизброените дисциплини и фокусът на регионалното развитие се пренася повече върху пространствената динамика на регионите – като места за живеене, работа и инвестиции. В центъра на регионалното развитие са включени не само хората като двигатели на регионалното развитие, както и секторите на икономиката, но също така и институциите (публични и частни), стимулиращи развитието. Хората, с тяхното знание и възможностите да се използват тези знания в интерес на развитието, играят ключова роля за научните изследвания и практиката на регионалното развитие.

Глобализацията в последните години успоредно с нарастване на значението на информацията и ускоряващите се промени в икономиката, социалната, технологичната и политическата област прави традиционната идея за региона много по-комплексен. Изразът „развитие“ се отнася към подобряване и растеж на икономиката на страната между определени периоди, на икономическата среда, и на подобренията в стандарта на живот на хората, в качеството на произведените стоки и услуги. В този контекст изразът „развитие“ представя съжителство от всички количествени и качествени положителни подобрения, срещани се на дадена територия.

Новите теории за регионалното развитие се фокусират върху човешкия и социален капитал, иновациите и пространствената динамика - демографските промени - като ключови компоненти в разбирането колко често различните малки, а понякога и големи икономики са изправени пред предизвикателството да реагират на натиск от световната икономика - конкуренция и необходимост от създаване на предимство в регионалните икономики, без да се предполага, че достатъчно добро в отминал период сравнително предимство продължава да въздейства положително.¹

Две са основните направления в дисертационния труд - регионът като фактор за развитие и човешкият фактор като основен елемент в развитието на организацията.

1.1.1 Определения за регион и регионално развитие

Една от широко обсъжданите в академичните среди и държавното управление теми е свързана с териториалния аспект на развитието и по-специално с регионалното развитие. В много от случаите е налице телеологично определяне на това, какво е регионалното развитие – използваните дефиниции са свързани с целта на изследването и/или доказване на полезността на прилаганата политика. Затова процесите, свързани с осигуряване на рамковите условия и ефективното използване на ограничените

¹ McCall, T., 2010, Institute for Regional Development Cradle Coast campus University of Tasmania

регионални ресурси за постигане на социално-икономическо развитие имат различно представяне. От друга страна, тези специфични дефиниции, като теоретична предпоставка за разбирането и използването им в изследванията или практиката зависят и от избора на това, как се определят регионите и в какъв разрез се търси определението. Например, ако разглеждаме икономическите характеристики на регионите, дефинициите трябва да отразяват индикатори като Брутен вътрешен продукт, темп на растежа, заетостта, печалбата, нормата на инвестициите (McCall, T., 2010). Друг вид дефиниции стават приложими, ако регионалното развитие освен икономическата, включва и социални компоненти (Goodall, 1987)², тогава в дефинициите трябва да се включат демографски показатели, стандарт на живот, образование и др. Процесът се усложнява още повече, ако регионалното развитие се разглежда комплексно и допълнително включва политически и административни аспекти на региона³. По този начин, регионът става една цялостна територия, където хората живеят, работят и се развиват. Така, от гл.т. на географията, разликата между държавите и регионите е преди всичко в мащаба и съвременното разбиране за регионално развитие включва хората (демографски и социални аспекти), икономиката, както и институциите, и институционалната организация на територията, влияещи на развитието. За цялостното представяне на теоретичната основа на региона ще представим някои от консенсусните дефиниции. За Г. Гешев (1992) от Географския институт на БАН, дефиницията за регион се формира от три ключови термина: територия, район и пространство и съответните им прилагателни: териториално, регионално и пространствено, които в повечето случаи се използват като синоними⁴. Според Ю. Гълъбинова (2015), която разширява схващането на Гешев, е че терминът „регион“ следва да се приема като привнесен чужд термин вместо „район“ като се наблюдава една еволюция от териториално към регионално, а и даже „пространствено“ развитие, което е характеристика на националната политика, която приема стандартите на Европейската общност.⁵ Допълвайки дефинициите с мнения като

² Goodall, Br., Penguin Dictionary of Human Geography, Harmondsworth, Middlesex, UK, 1987, цитирано от Гълъбинова, Ю., 2015, Европейските региони – формално следване на номенклатурата или използване на възможностите за сближаване, Нов Български университет.

³ Пак там

⁴ Гешев, Г. Проблеми на регионалното развитие и регионалната политика на Република България, Географски институт БАН, София 1992, цитирано от Гълъбинова, Ю., Европейските региони – формално следване на номенклатурата или използване на възможностите за сближаване, Нов Български университет, 2015, стр.14.

⁵ Гълъбинова, Ю., 2015, Европейските региони – формално следване на номенклатурата или използване на възможностите за сближаване, Нов Български университет

това (Murphy, 1991), че регионът е предимно социална структура и (Godall, 1987) се стига до определението, че като регион може да се определи всяка част от земната повърхност с особености на природните условия или на човешкото развитие. Критериите за определянето на границите на регионите са природните условия и социално-икономическите характеристики, към последните (Godall, 1987) причислява лингвистичната структура на жителите, заетост и икономическа активност на населението, развитие на промишлеността и селското стопанство, и др.⁶

Регионалното развитие само по себе си е дългосрочен процес, а не е явление като икономическия растеж, който може да бъде краткосрочен. Ето защо, наличието на предпоставки за устойчиво регионално развитие е от изключително значение. Също така, действията за икономическо развитие често изискват смесен подход, който комбинира или съгласува краткосрочни, средносрочни и дългосрочни приоритети на действие. Краткосрочните действия обикновено се свеждат до изработване на програма за икономически, социални и културни мерки в отговор на кризисна ситуация, свързана със социално-икономическото развитие. Средносрочните действия се характеризират със стратегия, насочена към създаване на нови работни места, основана на местния потенциал (създаване на нови или разрастване на съществуващи предприятия) или търсене на инвеститори отвън. Дългосрочните действия обикновено се основават на изграждането на цялостна стратегия, предлагаща нова цел (алтернатива за развитие) на даден район или регион.

1.1.2 Регионалното развитие и иновациите

Концепцията за регионалното развитие основано на създаването и функционирането на регионални иновационни системи се развива от началото на 90-те години на 20-ти век. Този подход изглежда ефективен особено при бурното развитие на технологиите и информационното общество като цяло в началото на 21-ви век. Популярността на тази концепция определя появата на производствени клъстери, както и повишената активност на регионални иновационни политики. Важността на иновациите е фундаментална причина за растежа и икономическото развитие (Romer

⁶Goodall, Br.Pengion Dictionary of Human Geography, Harmondsworth, Middlesex, UK, 1987

1986, Lucas 1988, Aghion and Howitt 1992).⁷ Според ОИСР (2009)⁸ и някои учени (Prota, F., Fiore, A., and Grisorio, M. (2014, стр.53)⁹ ролята на иновациите в регионалното развитие придобива широк смисъл не само в радикални нови продукти от процесите, но и постепенни промени в тези продуктите и процесите, както и нови организационни инструменти, което е пътят за повишаване на конкурентоспособността на регионите.

Сърцевината на тези политики е схващането, че регионът е основната единица за насърчаване на иновативна или базирана на знанието икономика и технологии.¹⁰ Основните предпоставки за такова разбиране са:

- засилване на значението на регионите като основа на икономическата конкурентоспособност на предприятията;
- поставяне на акцент върху значението на нормите, процедурите и условията, които определят изграждането и функционирането на регионалната инфраструктура, осигуряваща конкурентоспособност на регионалната икономика;
- признаването на важността на неформалните връзки между предприятията заедно с формални организации, насърчаващи бизнеса за поддържане на високо ниво на доверие;
- признаване на значението на институционалното и организационно обучение за
- развитие на регионалната икономика;
- развитие на сферата на иновативния бизнес и неговата роля в изграждането на икономика на знанието¹¹.

⁷ Aghion, P. and Howitt, P. (1992) A model of growth through creative destruction', *Econometrica* 60, 323-51

Lucas, R. (1988), On the Mechanics of Economic Development, *Journal of Monetary Economics* 22, 3-42.

Romer, P. (1986), Increasing returns and long run growth, *Journal of Political Economy* 94, 1002-37.

⁸ OECD, 2009, *Regions Matter. Economic Recovery, Innovation and Sustainable Growth*, Paris

⁹ Prota, F., Fiore, A., and Grisorio, M. 2014, *The regional innovation agencies in Europe: a comparative analysis*. In: *Regional Development Agencies: The next Generation? Network, Knowledge and Regional Policies*, editorial selection by Bellini, N., Danson, M., and Halkier, H. 2014, Routledge, New York

¹⁰ A number of different concepts have been put forward since 1980 in support that is driven by factors at a regional level: regional innovative system (Cooke, Heidenreich and Braczyk 2004), milieu innovateur (Maillat 1998, Crevoisier and Camagni 2001), industrial districts (Bagnasco 1977, Becattini 1981), localized production systems (Courlet 1994), new industrial spaces (Storper and Scott 1988) clusters of innovation (Enright 1994), and learning region (Morgan 1997)

¹¹ Хмелева Г.А. Развитие инновационной экономики региона: процессный подход, Тамбов 2012.

Системният подход към иновациите се прилага преди всичко в рамките на концепцията за регионални иновационни системи. Същността на тази концепция е да се признае преобладаващото значение на институциите и мрежи на взаимодействие като основни елементи на иновационния процес. Иновативната политика на региона в крайна сметка се свежда до създаването на идеална институционална среда за иновации. Регионалната политика трябва да бъде насочена към стимулиране, учене, взаимодействие и развитие на отношенията между участниците в иновационния процес с цел конкурентно и устойчиво развитие. Специфичните инструменти на такава политика трябва да отчитат поведението на индивидите и предприятията.

Поведението от своя страна зависи от формираната система от положителни и отрицателни стимули. В този смисъл, дейностите на Агенциите за регионално развитие се основават на осъзнаването на мотивите и поведението на икономическите агенти на територията, което оказва съществено въздействие върху характера на иновационната система и начина, по който се рационализират промените в резултат на избора, който правят икономическите агенти. Този избор разбира се невинаги е рационален и затова, за разбиране на икономическата реалност и тенденциите на развитие на регионалната икономика се изисква познаване на законите, регулиращи функционирането на институциите, структуриране на информация за реакциите на икономическите агенти, които създават модели на очаквания и оценки за определени решения.

Агенциите за регионално икономическо развитие трябва да се стремят към реализиране на институционални промени чрез развитие и прилагане на формални норми при отчитане на ограничената рационалност, с която икономическите агенти, притежаващи непълна информация действат. По този начин, субективните модели на поведение на икономическите агенти деформират, както отделните взаимодействия, така и регионалните пазари и икономика като цяло. Следователно задачата на Агенциите за регионално развитие е да се намалят транзакционните разходи, чрез подобряване на влиянието на институциите и организациите върху икономическата ефективност в региона.

1.1.3 Интеграционни процеси и развитие

Интеграционните процеси се изразяват във взаимодействие и хармонизиране между икономическите, социалните и политическите политики на държавите. Този процес цели увеличаване на степента на икономическо развитие, създаване на социална

хомогенност, възможности за човешко развитие и не на последно място – преодоляване на историческите митове и предразсъдъци, които пораждаат конфликти. Балканите, с многовековната си история, етническото си многообразие и неравномерното развитие е едно от местата на света, където интеграционните процеси са крайно необходими.

Терминът „integration” има латински произход и означава възстановяване на нещо в неговото цяло (Динков, Д., 2002). С това понятие се обозначава състояние на свързаност на отделни части и функции на система, в нещо цяло и преминава през различни фази (Хаджиниколов, 2016)¹². Според Динков (2002) това е многообразието от връзки на взаимна зависимост и преплитане на обществените отношения в рамките на група държави. Регионалната икономическа интеграция подпомага да се интегрират икономиките на отделните участници в обединението – свободното движение на стоки, услуги и фактори на производство, доближаването на равнището на развитие на отделните национални икономики (Моралийска, М., 2015). Според авторът икономическата интеграция не може да е самостоятелен процес, силното ѝ присъствие води и до по-голяма интеграция между страните и в други сфери като политическата, културната, правната, социална, а понякога и военна интеграция между страните.

Именно в този спектър на “разхлабен“ регионализъм оперират агенциите за регионално развитие и тук се намира тяхната сила на координация и комуникация с различни агенти на регионално, национално и международно ниво.

Първо, в светлината на дебата относно икономическата интеграция, трябва да разгледаме новия подход за обръщане на традиционната последователност на еволюцията към пълна регионална интеграция, а именно, че политическата интеграция предхожда икономическата интеграция, а не я следва. Второ, разглеждането на компонента на физическата интеграция като част от процеса на регионална интеграция, който потенциално подкрепя икономическата интеграцията между страните представлява стратегическа структурна регионална политика. Такава структурна характеристика потенциално гарантира дългосрочна устойчивост на интегрираната зона. Тези причини са още по-важни в момент, когато предстоящото членство (кандидат-членство) на страните от региона поставят нови предизвикателства пред правителствата на национално и регионално ниво.

¹²Хаджиниколов, 2016, Европейска икономика, Издателски комплекс – УНСС, София

В дългосрочен план осъществяването на интеграционните процеси означава обединение, което се изразява в организирано сътрудничество в икономически, социален и културен план. Първата стъпка за постигане на цялостна интеграция на Балканите е създаването на предпоставки за икономическа интеграция. Това означава да се постигне високо ниво на интернационализация на националните икономики, а също и процес на дълбоко и всеобхватно допълване на икономическите процеси на отделните страни. Развитието на този процес води до създаване на елементи на стопанско обединение, характеризиращо се с общ пазар, общи правила за производство и търговия и като следствие – възможности за обща икономическа политика.

За успешното стартиране на интеграционните процеси на Балканите е необходимо първоначално осъзнаване на предимствата, които може да носи интеграцията на страните. Затова, трябва да се потърси тази сфера на стопанския живот, където вече са налице носителите на това осъзнаване на предимствата и ползите, както и на знания за механизмите, чрез които това може да се осъществи.

Подобие и в голяма степен еднаквост в разбирането за предимствата на интеграционните процеси може да се намери в подхода на осъществяване на регионалното развитие в отделните балкански страни. Институциите, които създават и разпространяват базови модели на интеграцията са агенциите за регионално развитие. Това е така, защото те работят в сфера, в която премахването на бариерите в процеса на производство и обмен на стоки и услуги, в нарастването на обществения капитал и установяването на механизми на сътрудничество между заинтересованите страни е неотменима част от процеса на управление на развитието. Също така, агенциите за регионално развитие работят за всяка от фазите на икономическата интеграция:

- взаимодействие – в тази фаза икономическият ръст и развитие като цяло става в по-голяма степен зависим от процеса на интеграция и обединение;
- взаимозависимост – приемат се общи правила, при които се търси общия интерес;
- интеграция – формират се и се прилагат общи политики на основата на общи правила.

Към настоящия момент, агенциите за регионално развитие работят за повишаване на ефективността на производството на основа на по-добро разделение на труда; използване на икономии от мащаба, свързани с по-големия пазар; създаване на

икономическо взаимодействие – допълняемост и клъстери вместо конкуренция между отделните стопански субекти.

Агенциите за регионално развитие могат да мотивират политическата и икономическата интеграция между разглежданите страни. Тъй като има известно очакване към АРИР от стратегическа гледна да преодолеят разликата между регионалната икономическа политика и други области на политика, които влияят върху регионалните развитие, надграждайки капацитета си за колективизиране местните интереси (McMaster, 2006; Syrett and Silva, 2001, cited by Lagendijk, A., Kayasu, S., Ozdemir, S., 2009). Именно създаването на формални и неформални обединения между местните (в отделните страни), регионалните и международните организации от подобен тип са предпоставка за решаването на регионални проблеми и задачи. Сформирането на международни екипи от различните агенции за регионално развитие, в съседни страни води до формирането на международни екип по кандидатстване и управление на проекти и решаването на тези междурегионални различия. Според Моралийска (2015) „мотивацията да се задълбочава регионалната интеграция се обуславя в най-голяма степен от необходимостта от решаване на регионални проблеми, което може да се осъществи много по-ефективно на регионално отколкото на национално равнище (например предизвикателствата в областта на околната среда и справянето с природните бедствия в пограничните райони)“. Агенциите за регионално развитие са институциите, които действат на регионално ниво в съответната страна, разбират проблемите на региона и действат за решаването им. Координацията между регионалните агенции с регионалните агенции от съседни страни дава по-добро решение на междурегионалните проблеми на наднационално ниво.

На следващия етап, положителните икономически резултати подпомагат постигането на общи социални и културни цели в развитието. Ако интеграцията се развива успешно, могат да се формира обща правна и институционална рамка, което от своя страна влияе положително на икономическото развитие и кръгът се затваря с мултипликационен ефект върху цялостното развитие.

1.1.4 Възникване на агенциите за регионално развитие

Настоящата дисертация разглежда ролята на агенциите за регионално развитие, като институции, стимулиращи регионалното развитие. Зараждането на агенциите се осъществява на вълни, с известни възходи и спадове. В средата на 20-ти век се създават

европейските агенции за развитие, някои на общинско ниво, а други на регионално ниво. В Северна Америка през 60-те и 70-те години се създават първите агенции, много от които се намират в деиндустриализиращите се градове на север, предназначени да подпомогнат преустройството на стари индустриални обекти и насърчаване на нови икономически фючърси за цели градове.

През 80-те и 90-те години нови агенции за развитие се създават в Източна Азия, подхранвани от нарастващите индустриални и технологични постижения и необходимостта да се създадат селища и градско развитие като по-бързо се приспособи към растежа на населението. През 90-те години на 20-ти век в Европа и Северна Америка са създадени много нови агенции за развитие, често с по-широки мисии, отколкото оригиналните агенции. Положени са повече усилия да се популяризира икономическото развитие в контекста на нарастващата международна и национална конкуренция за инвестиции.

Понякога агенции за развитие се създават като процес "отдолу-нагоре" за насърчаване на местното развитие. В други случаи, създаването на агенциите за развитие се налага от регионални и национални правителства или от международни организации-донори.¹³

Важен фактор е степента и естеството на автономията по отношение на централната и местната държавна власт. В единия край на спектъра агенциите може да са пълни части на централни държавни организации с почти никаква организационна или регионална автономия. От друга страна, има агенции, които са създадени отдолу нагоре от местните власти или дори (полу) частни фирми. Първата категория е подложена на висока степен на политически контрол, но като цяло се възползва от доста стабилни потоци от доходи и определено ниво на независимост. Втората категория е по-независима, но в резултат на това разчита повече на придобиването на финансиране и (полу) търговската експлоатация на предоставянето на услуги. Между тези две крайности, могат да бъдат идентифицирани големи вариации на позициите. Категория, която стана по-известна през последното десетилетие, включва агенции, директно създадени от местните и регионалните власти, които се оказват в положение, в което могат да вземат по-бързи решения и където са по-слабо засегнати от политическите програми и нагласи (EURADA, 1999). На практика много RDA действат на една ръка разстояние от

¹³Mountford,D., 2009, Organising for local development: the role of local development agencies, OECD

спонсориращите органи, където последните се намесват само на ниво на общото разпределение на ресурсите и широки политически насоки. В такива случаи както стратегическата инициатива, така и изпълнителните правомощия са на агенцията „първа линия“ (Halkier et al., 1998 cited by Lagendijk, A., Kayasu, S., Ozdemir, S., 2009). Има и случаи, когато самите RDA са създали други зависими организации на разстояние, по-специално при предоставянето на финансови услуги. Конкретен пример е инициерирането и управлението на рисков капитал за малки (без котировки) частни компании, доставяни от частни инвеститори, често наричани „бизнес ангели“ (Lagendijk, A., Kayasu, S., Ozdemir, S., 2009).

Агенциите, основани от централната власт, имат това преимущество, че разполагат с финансови ресурси за своите цели, най-вече защото са основани, за да постигнат краткосрочни резултати със силен акцент по-скоро върху продуктите, отколкото върху процесите, без да се интересуват от дългосрочни резултати.

Агенции, основани в рамките на местните или регионалните институции са очевидно, по-близко до местната действителност, но собствената им зависимост от бюрократичните канали изглежда ги превръща в по-малко ефективни организации.

Когато местните или регионалните власти създадат агенция, независима от техните собствени структури, тя може да взема решения по-оперативно, както и да бъде по-близко до регионалните изпълнителни органи и по-малко зависима от политическите отношения.

Публично-частните агенции имат, в повечето случаи, способността да обединяват обществените и частни позиции по отношение както на методите, така и на целите. Това изглежда са структурите, които от гледна точка на действителните икономически, политически и социални тенденции ще се увеличават в бъдеще. Всъщност съчетанието между институционалния капацитет на обществения сектор и оперативните умения на частния сектор могат да бъдат действителен алтернативен модел за реализация и развитие на местните и регионалните програми за икономическо развитие.

С течение на времето се развиват нови идеи и нови структури, чиято цел е съживяване на регионалната икономическа и социална структура. Те включват например създаването и развитието на предприемачески и иновационни центрове, инкубатори за предприятия, научни паркове, регионални или други инвестиционни фондове, центрове за обслужване на предприятията, агенции за развитие и т.н.

В зависимост от местната ситуация¹⁴:

- агенциите за развитие обединяват известни функции или цели, специфични за новите идеи. Например, оперират със свои собствени фондове за рисков капитал (Англия); обединяват дейностите, свързани с рисков капитал и съветите за предприятията (Норвегия); управляват производствените и иновационните центрове (Белгия),
- агенциите за развитие са тясно обвързани с управлението на една или няколко структури, които обаче са отделни юридически лица. Например, управляват няколко инкубатора (Белгия); участват като акционери в центрове за иновации и предприемачество (Белгия); участват като акционери в научни паркове (Ирландия); създават инкубатори за предприятия и др.,
- агенциите за развитие трябва да действат съвместно с търговските палати и асоциациите на предприемачите, но последните понякога ограничават услугите си до своите членове, докато агенциите за развитие работят за всички.

От друга страна, в някои региони не съществува тясна връзка между различните организации. Все по-важни стават добрите контакти с университети, висши технически училища и изследователски или развойни институти с цел да се организира трансфера на технологии към региона. Университетите също могат да развиват съпътстващи предприятия, които да носят новите технологии в региона. Теорията за регионалното развитие, както и анализите, правени с цел да се разберат факторите за успех в някои региони показват, че едно от условията за успех е партньорството между всички регионални и местни субекти. Следователно, може да препоръчаме агенциите за регионално развитие да развиват максимално диалога, съвместната дейност и допълването с всякакъв вид структури, която може по някакъв начин, да подкрепи, да поеме и подсили собствените им действия.

Връзката между агенциите за развитие и органите с изборни длъжностни лица трябва в идеалния случай, да бъде основана върху серия принципи, даващи възможност

¹⁴ Huggins, R., Thompson, P., Human Behaviour and Economic Development: Culture, Psychology and the Competitiveness of Britain's Regions and Localities, Robert Huggins and Piers Thompson, ISBN: 1-902829-21-2, 2017

на последните да подкрепят дейностите по икономическото развитие. Сред тези принципи трябва да се споменат:

- информираност за трудностите
- включване на изборни лица в разработване стратегията за региона
- партньорство
- наставничество и обучение
- непрекъсната информация за предприети разработки
- споделяне на успеха
- включване на изборните власти в изпълнението на стратегията
- използване на контактите за лобиране на над регионално ниво
- помощ при определяне на концепцията за “идеалния регион”
- подпомагане осъществяването на програма, базирана върху най-добре работещите средства.

1.2 Психологически и поведенчески аспекти на регионалното развитие и организационно културни фактори

Моделите за регионална конкурентоспособност обикновено са имплицитно вградени в ендегенните рамки за растеж, при които целенасочените инвестиции във фактори като човешки капитал и знания се считат за ключови двигатели на растежа.

1.2.1 Психологически фактори в регионалното развитие (Икономическа психология в регионалното развитие)

Регионалната конкурентоспособност, следователно, се определя от някои учени като разликата в процента на икономическото развитие в регионите и капацитета и способностите на регионите да постигнат бъдещ икономически растеж спрямо други региони на подобен етап на икономическо развитие (Huggins et al., 2014). Освен това, конкурентоспособността се отнася до способността на една икономика да осигури на населението си устойчив и нарастващ жизнен стандарт, както и високи нива на заетост¹⁵.

Конкурентоспособността може да се представи с редица дефиниции (Huggins, R. и Thompson, P., 2017; Harris, 2017). Приносът за конкурентоспособността са основно

¹⁵Европейски Комисията, 2001 г., стр.9

факторите на производство, които генерират стоки и услуги и стимулират икономически дейности и резултати, и по-специално факторите на човешкия капитал.

Факторите, свързани с по-големи конкурентоспособност са: капитал, необходим за започване на бизнес; брой предприятия на глава от населението; дял на населението в трудоспособна възраст; население с висше образование; и дял на фирмите, базирани на знания.

Факторите за крайни продукти и резултати са, свързани със степента, в която дадена територия или регион има ползи, свързани с по-високите стандарта на живот (Storper, 1997). Факторите за резултат са по-пряко свързани с благосъстоянието на населението по отношение на brutното заплащане и нивата на безработица.

Производствените фактори отчитат степента, в която ресурсите се преобразуват в продукти и включват: брутна добавена стойност на глава от населението, производителност на отработен час и равнище на заетост.

Понятието за култура обикновено се отнася до начина, по който хората се държат, често в резултат на това на техния произход и групова принадлежност. Някои автори (Guiso et al. 2006)¹⁶ го определят като "тези обичайните вярвания и ценности, които етническите, религиозните и социалните групи предават справедливо непроменени от поколение на поколение". Вместо да се отнася до индивидуалното поведение, то се отнася до споделените системи на смисъл в рамките и между присвоените и придобити социални групи (Hofstede 1980). Ван Манен и Шейн (Van Maanen J. and Schein E. H., 1979)¹⁷ предполагат, че културата може да бъде определена от ценности, вярвания и очаквания, които членовете на определени социални групи идват да споделят, докато други учени като Хофстед (Hofstede, 1980)¹⁸ го нарича колективно програмиране на ума, което различава една група или категория от хора от друга. В социално-пространствена общност културата се отнася до по-широките обществени черти и отношения, които заемат място по отношение на преобладаващите набори от ума и цялостния начин на живот в тези места (Huggins and Thompson, 2015a; 2016a). Поради това тя основно представлява социалната структура и особености в рамките на градовете и регионите.

Взаимодействието между култура и психология е част от сложни адаптивни системи, за които се счита, че обясняват икономическите и социалните резултати,

¹⁶ Guiso, L. Sapienza, P. and Zingales L. (2006) 'Does culture affect economic outcomes?', *Journal of Economic Perspectives*, 20 (2), 23-48

¹⁷ Van Maanen J. and Schein E. H. (1979) 'Toward a theory of organizational socialization', *Research In Organizational Behavior*, 1 (1), 209-264.

¹⁸ Hofstede G. (1980) *Culture's Consequences: Internal Differences in Work Related Values*,

отчасти като резултат от лицата, които обитават такива системи. Изследванията често разглеждат индивидуалните аспекти на културата и личността на общността че този подход е критикуван от някои учени (Klotz and Neubaum, 2016). В своето изследване на личността, Rentfrow et al. (2013 г.) твърдят, че комбинациите от личностни черти са важни, тъй като има нужда от идиографска гледна точка. Освен това съществуват предложения, че общностната култура и личностните черти на дадена местност влияят един на друг (Rentfrow et al., 2009). Например, определени типове индивиди могат да бъдат привлечени от общностните култури, където техните личностни черти са най-съвместими (Rentfrow et al., 2013), или алтернативно културите на общността могат да създават социални норми, които влияят върху нагласите и поведението (Hofstede, 2001, Hofstede и McCrae , 2004). Аналогично, преобладаващите личностни черти на жителите в даден град, местност или регион ще окажат влияние върху развитието на културата на общността (Флорида, 2002).

“Културата формира начините, по които хората в едно общество възприемат, реагират и взаимодействат един с друг. Разбирането, че културата на едно общество определя или най-малко влияе върху процеса на общуване, е широко застъпено в теорията и практиката на международния бизнес“ (Дънешка, 2016).

От теоретичен аспект, възможността за прекалено голям избор, който води след себе си объркване и пренасищане, може и да се приложи и към организации от неправителствения сектор в т.ч. и до агенциите за регионално развитие (Barry and Ward, 2004). Високата ефективност на организациите, доходността от дейността им и статуса, който водят след себе си, предизвиква голям интерес за мултиплициране на продукта и съставяне на подобен тип организации, т.е. създаване на идентични организации и повишаване на конкурентостта между тях. Примерът на Албания и България е подобен. Този тип организации нямат ясна институционална и законодателна подкрепа, което води след себе си копиране на подобен тип организации и невъзможността за концентриране и използване на потенциала им в добре организирана система.

1.2.2 Организация и организационна култура

За по-пълното разкриване на мястото и ролята на Агенциите за регионално развитие, като институции на промяната ще ги разгледаме от гледна точка на организационната култура в международния бизнес, където такъв подход е широко застъпен. Съгласно разпространените дефиниции, организационната култура се основава на устойчиви ценности, които са типични за хората в даден времеви период. Тези вярвания определят принципите за изграждане и моделите на структуриране на

организациите. Така в организацията се открояват нейните характеристики, чрез специфични вътрешни разпоредби, правила, традиции и ритуали¹⁹.

Организационната култура определя основните характеристики на организациите, начините на функционирането им, както и организационната им структура. Основните начини на функциониране на организациите са свързани с:

- определяне на целите на организацията и придържане към избраната сфера на дейност;
- определена функция на подчинение и отговорности в организацията;
- регламентиране на работните функции и заплащането;
- приемането на правила за работа и етика в организацията²⁰.

Тези функции могат да се разгледат и като основни принципи в организационната структура: разделение на труда или принцип на специализация, степените на свобода на ръководителя при вземане на решения „централизирано или децентрализирано“, синхронизиране на заповедите, стимулиране на участниците в работния процес и „обхват на контрол и информация“ (Боева, 2004, стр.103).

Целите и начините на функциониране на организацията определят организационната ѝ структура. В практиката са известни няколко основни типа организационни структури. Функционалната структура изисква ясно диференцирани дейности и функции в организацията. Налице е вертикална координация чрез изразена йерархия и правила на взаимодействие. Този вид структура работи добре при относително стабилна външна среда и не е приспособена за динамично развитие (Панайотов Д., 2003). Боева (2004, стр.104) разглежда типовете организационна структура като статични и динамични ориентирани към йерархичността в управлението и отношенията. Динамичните структури „*функционират под формата на проекти, матрични и комитети*“ (Боева, стр.105). Въпреки че на пръв поглед това е трудно приложимо за Агенциите за регионално развитие, може да се каже, че този тип организации възникват и се появяват за решаването на някакъв проблем или самите организации се обединяват в мрежи за решението на даден проблем.

¹⁹ Панайотов Д., 2003, Организационно поведение. Нов Български университет, с.100-103

²⁰ Наумов И., 2004, Организационно поведение. София, с. 109-116.

Тук идва ролята и мястото на мрежовите структури, които нямат ясно изразен вертикален характер, а по-скоро хоризонтална насоченост на отношенията с голяма затъпеност на децентрализацията при вземането на решения (Панайотов, 2003; Наумов, 2004). Не съществуват резки граници между формалните и неформалните структури на организацията, което я прави гъвкава и подходяща във време на промени и при работа на проектен принцип.

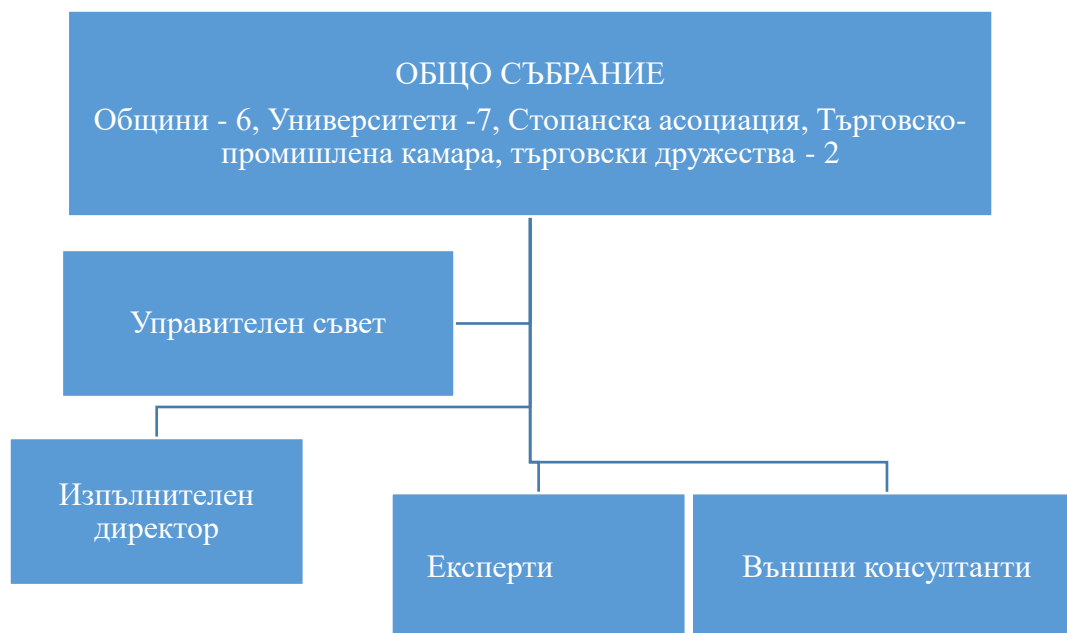
Дивизионната структура, „характерни за високо йерархичните структури“ (Боева, стр.104) съдържа самостоятелни звена, които имат автономност в процеса на вземане на решения. Този вид структури се характеризират с неефективност, чийто произход е в нарушените връзки между звената. Разновидност на дивизионните структури според Боева (2004, стр.105) са договорните структури и се *„различават до замаяна на административни инструменти за регулиране на вътрешнофирмените връзки с договорни“*.

Матричната структура е съчетание от функционалната и дивизионната структура. Недоброто функциониране на тази организационна структура идва от неяснотата на основните принципи на управление и функциите на отделните звена (Наумов И., 2004).

Съществуват и така наречените плоски структури, където има намаление на дистанцията между власт имащи и подчинени, което е характерно за англосаксонския тип организации и тяхното копиране и мултиплициране в други култури се затруднява (Боева, 2004). Плоските структури *овластяват по-ниските нива в йерархията, характерни за англосаксонската култура*. Типичен пример са Агенциите за регионално развитие, които са създадени по модел на американски и английски агенции за развитие, чрез северно-американски финансиращи организации и фондации. Прилагането на подобен модел за Балканските страни води до неустойчивост и разпръскване на човешки капитал и ресурси на организациите.

По-долу (фигура 1) разглежда примерна организационна структура на изследваните Агенции за регионално развитие и следва един модел, който може да бъде представен на примера на Агенция за регионално развитие с Бизнес център за подпомагане на малки и средни предприятия - Пловдив:

Фигура 1 Организационна структура на АРР в България

Както се вижда от схемата, Агенциите за регионално развитие в България са възприели функционалния тип организационна структура, която обаче преминава към мрежова организационна структура в момента на започване работа по проекти, свързани с целите на Агенциите.

Принадлежността към определена култура, религия или история също оказва съществено значение при неформалното сътрудничество (мрежовите структури) в този тип организации. Опитът за създаване на Балкански тип обединение по примера на ЕУРАДА като South East European Network of Regional Development Agencies (SEENORDA). Мрежа тип чадър (umbrella) на Агенциите за регионално развитие в Югоизточна Европа състояща се от 15 агенции за регионално развитие и обхващащи повече от 10 държави в Югоизточна Европа. След близо шест години от основаването си, тази мрежа вече не съществува. Първоначално силният ентузиазъм на основателите, предимно от страни от бивша Югославия, и с мюсюлманска ориентация, водят след себе си и други региони от Албания и Турция, което след близо пет години от създаването им показва своята неустойчивост в дългосрочна перспектива. Опитът за привнасяне на англосаксонския модел на ЕУРАДА, намаляването на йерархичността (плоски структури) за пореден път показва неустойчивост на този заимстван модел в балканските страни.

Типичната структура на Агенция за регионално развитие в разглежданите балкански страни има вида:

Фигура 2 Организационна структура на АРР в балканските страни

Както може да се види от двете схеми, между организационната структура на българските агенции за развитие и тези на другите балкански страни, няма съществена разлика. И двата типа структури имат управляващ орган на върха на своята пирамидална структура като общо събрание и борд на директорите и членовете. Членовете на управляващия орган могат да варират – в различни комбинации се включват представители на местните власти, неправителствения сектор, университетите в региона, както и други заинтересовани страни от значимост за съответния регион.

От гледна точка на организационната култура както Negandhi, A. (1975 цитирано от Боева, Б., 2004, стр. 106) „...условията на външното обкръжение и социокултурните променливи имат значително влияние върху организационните практики и ефективност.“

Организационната структура на една агенция за развитие зависи, от поставените ѝ задачи, размера на бюджета и персонала, който може да наеме. За да се състави организационната схема на една агенция за развитие на базата на обективни и уместни критерии, трябва да се определят задачите, които тя ще може да изпълнява. При това

трябва да се вземат предвид дейностите и функциите, които вече са извършвани в полето на действие на агенцията от други организации, както и такива, за които все още не съществува достатъчен потенциален пазар. Резултатите от такъв анализ могат да определят приоритетите и дейностите, които имат предимства или катализиращ ефект. В зависимост от тези приоритети трябва да се изгражда организационната структура и да се разпределят финансовите и човешки ресурси.

2. Агенциите за регионално развитие в интеграционния процес на Балканите

Икономическата (и политическата) интеграция е винаги двупосочен процес. Редица програми и инициативи, имащи за източник отделни държави и различни интереси са насочени за ускоряване на процеса на интеграция на Балканите към Европейската общност или други международни организации и обединения. Една част от подкрепата е свързана с утвърждаване на демокрацията, други - към интеграция на инфраструктурата, с фокус върху транспортните решения, а най-голямата част са насочени към пълноправно членство в ЕС. Всяко от тези направления има своята логика и аргументи. Също така, може да се каже, че към момента, прогресът в интеграционните процеси е минимален. Редица фактори са причина за това положение:

- Историческа обремененост, пораждаща конфликтен потенциал;
- Повишеният риск от икономически кризи;
- Висок дял на сивата икономика;
- Различното ниво на демократично развитие;
- Силна зависимост от намесата на трети страни.

Ако се зададе въпрос доколко са устойчиви интеграционните процеси, отговорът ще бъде отрицателен. Затова, въпрос, който може да послужи за база на изследване на възможностите за интеграция би могъл да бъде: Съществува ли нещо общо между страните на Балканския полуостров, което е различно от декларираната на национално ниво политика, нещо, което има самостоятелно развитие и притежава сходни черти във всяка от тези страни? Защо това е важно? Ако докажем, че във всяка от страните на Балканите съществува институционално ядро и/или процес, който е сходен, въпреки горепосочените негативни фактори на въздействие, тогава можем да считаме тези ядра/процеси за основа на интеграционните процеси в бъдеще. Настоящата дисертация изследва ролята на регионите, регионалното развитие и по-конкретно ролята на

агенциите за регионално развитие като част от такова ядро/процеси, които съществуват и функционират извън всички различия в политическите системи, стратегиите за развитие (или въпреки тях), културните и психологичните аспекти и целите на социално-икономическото развитие на национално ниво като цяло.

Наличието на агенциите за регионално развитие и тяхното функциониране може да се приеме като израз на съществуване на общо за всички страни на Балканите ниво на действие, което изразява нормата на развитието от гл. т. на психологически и поведенчески характеристики. Става въпрос за наличие и практикуване на система от общи и споделени ценности, които са заложили в обществените групи и се предават през поколенията, т.е. за културата на общностите в страните от Балканите. Тези характеристики са: ценността на работа в полза на обществото, образованието като ценност, социално равенство; солидарност между хората; превес на социалните правила над чисто икономическите, както и колективни действия. Ако се погледна прецизно ще се установи, че на практика това са принципите, върху които са изградени и функционират агенциите за регионално развитие, като институции, гарантиращи участието на всички заинтересовани страни и целящи обществено развитие на базата на заетост и по-високи доходи.

2.1 Агенции за регионално развитие на Балканите – преглед по държави

2.1.1 Албания

Република Албания граничи с Черна гора на север, Косово на североизток, Република Македония на изток и Гърция на юг. Има излаз на Адриатическо и Йонийско море. Страната е с площ 28 748 km² и население от 3 038 594 души през 2016 г. Албания е член на НАТО от 2009 г. и кандидат за член на ЕС от 2014 г. Страната е една от най-бедните в Европа. Главните пречки в икономическото развитие на Албания са свързани с големия дял на сивата икономика, както и слабо развитата енергийна и транспортна инфраструктура.

В органиграмата по-горе е представена структурата на Агенция за инвестиционно развитие на Албания (AIDA)²¹, която е с доста по-голям обем на дейности, по-развита

²¹Агенция за инвестиционно развитие на Албания (AIDA), [\[online\]](http://aida.gov.al/en/organizational-structure/) Available at: <http://aida.gov.al/en/organizational-structure/> [Accessed on: 12 April 2019]

организационна структура и наличие на повече персонал и възможности за развитие. Това основно е поради факта, че става въпрос за правителствена организация, подкрепена от Министерството на финансите, такъв е случаят и с Българската агенция за инвестиции, която също е държавна структура.

Изследванията в периода 2013-2019 показаха и липсата на устойчивост на агенциите - немалка част от тях са затворени и вече не функционират. Тяхната дейност, ако още съществува, е поета от други организации. Характерно е и това, което е тенденция за Балканите - желанието на управляващите политически партии да упражняват пряк контрол върху агенциите (партийни назначения и намеса в работата). Спирането на външното финансиране, намалява ролята на агенциите и те постепенно губят влияние и подкрепа.

2.1.2 България

България се намира в Югоизточна Европа с площ от 110, 879 кв.км. Населението на страната е 7 144 653 към юли 2016 г., което я нарежда на 105 място в света по брой население. България става част от ЕС през 2007 г., има отворена икономика, въпреки това доходите на глава от населението остават един от най-ниските сред страните членки на ЕС. Въпреки благоприятния инвестиционен режим, включително ниските, плоски корпоративни данъци, пред страната остават значителни предизвикателства за решаване.

Агенции за регионално развитие и бизнес центрове в България

Политическите промени и реструктурирането на икономиката в началото на 90-те години довежда до идването на много донорски организации и опитите да приложат своя опит и своите идеи. Така в края в средата на 90-те години започва създаването на неправителствени организации в областта на регионалното развитие и подпомагането на местния бизнес.

Българските агенции за регионално развитие започват да се създават през 1995г. с помощта на различни финансиращи програми като USAID, GTZ и други. Към момента е трудно да се дефинира техния брой. Може да се каже 19 агенции, които са членове на Българската Асоциация на агенции за регионално развитие и бизнес центрове. Съществуват и други формирания, които обединяват различни агенции в страната.

Българска асоциация на агенции за регионално развитие и бизнес центрове (БАРДА) е създадена през 1997 г. от седем агенции за регионално развитие с подкрепата на ЕЕС/ПЛО/GTZ (в рамките на програмата “Професионално обучение и мерки за

повишаване на заетостта”). БАРДА е децентрализирана неправителствена организация на независими регионални агенции за развитие и бизнес центрове в България, чиято основна дейност е насочена предимно към развитието на регионалната икономика и сектора на малките и средни предприятия (МСП). В момента, БАРДА включва 19 агенции и бизнес центрове разположени във всички региони на България. През годините този брой се е променял многократно, членуващите организации в самото си създаване са били около 100, после значително намаляват като членове, а някои от агенциите изчезват напълно, за да могат на тяхно място да се появят други подобни неправителствени организации.

БАРДА се ръководи от Управителен съвет, който се състои от представители на членуващите агенции. От юли 1998 г. в София е създаден офис за координация на членовете - Изпълнителен секретариат, който подпомага съществуването на мисията на Асоциацията. Мисия на организацията е подобряване на икономическата среда в България чрез насърчаване на предприемаческата инициатива, отчитайки стратегиите за икономическо развитие на регионите. Оперативна цел, които БАРДА си поставя са създаване на устойчива национална мрежа от агенции и бизнес центрове в подкрепа на МСП и насърчаване на регионалното развитие в България, прилагайки стандарти с високо качество.²²

Агенциите за регионално развитие в България, основани на Закона за юридическите лица с нестопанска цел срещат затруднение при функционирането си, особено след приключването на пред-присъединителния период на България към ЕС. Спирането на даровитостта от Западноевропейски и Транснационални организации, както и безвъзмездните финансираия от ЕС за развитието на гражданското общество доведе до намаляване на броя на този вид организации. Същевременно това показва и друга страна на неправителствения сектор в страната и в частност в регионалното развитие - силните политически интереси трудно водят след себе си развитие на граждански организации. След затихването на почти 15 годишното съществуване на Националните мрежи БАРДА и JOBS-центровете, няколко агенции инициират сформирването на нова мрежа за работа с централната власт и организирането на мрежа в подкрепа на МСП. Те обаче също не са силно представителни, защото е налице борба

²²[Българска асоциация на агенции за регионално развитие и бизнес центрове.](http://www.barda.bg) [online] Available at: www.barda.bg [Accessed on 10 March 2012]

за надмощие на други подобни тип организации. Българските агенции за развитие съществуват като самостоятелни формирования, само там където има вече утвърдени структури и силен човешки капитал. Приносът им към интеграционните процеси (политически и икономически) към присъединяването на България към ЕС се състои в участието им на ниво участие в комитети и структури към министерства и държавни агенции, предимно с консултативен характер.

2.1.3 Гърция

Гърция извоюва своята независимост през 1830 г. Гърция се присъединява към НАТО през 1952 г. През 1974 г. след падането на диктатурата, демократични избори и референдум е създадена парламентарна република и се премахва монархията. През 1981 г. Гърция се присъедини към ЕС; стана 12-ия член на Европейския икономически и паричен съюз (ИПС) през 2001 г. Гърция претърпява тежка икономическа криза от края на 2009 г., в резултат на почти десетилетие на хронична преразход и липсата на структурна гъвкавост. Населението на Гърция към 2016 г. е 10 773 253 души.

Агенции за регионално развитие

Агенция за планиране и развитие на Патра – АДЕПС (Agency for planning and development of Patras – ADEP (Greece)²³. Агенцията е създадена от Община Патра и има за цел насърчаване на социалното, икономическото, туристическото и екологичното развитие на община Патра и създаване на предпоставки за ефективно използване на потенциала на общината чрез използване на национални и европейски източници на финансиране. Град Патра е третият по големина град в Гърция и регионалната столица на Западна Гърция, в Северен Пелопонес. Икономиката на града до голяма степен зависи от процъфтяващия сектор на услугите. Основните му икономически дейности включват търговия на дребно, логистика, финансов и публичен сектор. Патра страда от тежък проблем на деиндустриализация в края на 80-те и 90-те години на миналия век, когато голяма част от предприятията в този регион затварят врати. Към настоящия момент,

²³Агенция за планиране и развитие на Патра – АДЕПС (Agency for planning and development of Patras – ADEP (Greece), [online] Available at: <http://proforbiomed.eu/project/partners/agency-planning-and-development-patras-adep>, [Accessed on 20 August 2018]

бизнесът в Патра включва висше образование, банково дело, строителство и недвижими имоти, търговия на дребно и туризъм.²⁴

2.1.4 Косово

От обявяването на Косово за самостоятелна държава на 17 февруари 2008 г. около 100 държави признават Република Косово. Населението на Косово е 1 883 018 (2016г.).

Агенции за регионално развитие

ЕС подкрепя Регионалното икономическо развитие в Косово, целящо да създава условия за развитие на частния сектор и създаване на работни места за всички общности. През 2008 г. с подкрепата на Представителството на Европейската комисия в Косово и Министерството на администрацията на местното самоуправление общински представители подписват споразумение за създаване на пет агенции за развитие в Косово. Регионалните агенции за развитие в сътрудничество на регионално ниво работят с местното самоуправление и териториалните държавни служби и институциите като разработват, управляват и прилагат план за пространствено и регионално развитие, координират разработването, изпълнението, мониторинга и оценката на регионалните райони за подкрепа на районите за планиране, изготвят становища относно съответствието на документите за развитие на национално ниво.²⁵ Петте агенции за регионално развитие са обединени в **Асоциацията на агенциите за регионално развитие (ARDA)**. Мисията на ARDA е да координира и насърчава регионалното развитие и развитието на селските райони в Косово и да подкрепя петте агенции за регионално развитие при поемането на водеща роля в планирането и улесняването на социално-икономическото и регионалното развитие на Косово. Мрежата ARDA функционира във всичките пет икономически района (Север, Юг, Изток, Запад и Център) в Косово и координира сътрудничеството и работата в мрежа на регионалното развитие, за да допринесе за ускореното регионално развитие на Косово. Членовете на ARDA са:

- APP Център работеща с 8 общини: Glllogoc, Fushë Kosovë, Obiliq, Graçanicë,
- Podujevë, Prishtina, Shtime and Lipjan;
- APP Запад работеща с 6 общини: Istog/ Istok, Deçan/ Decani, Junik, Klinë/

²⁴Агенция за планиране и развитие на Патра – АДЕПС (Agency for planning and development of Patras – ADEP (Greece), [online] Available at: <http://www.lifeseadapt.eu/gr/menu-home/who-we-are/adep-sa/>, [Accessed on 10 January 2014]

²⁵Blerta Miftari Kosovo legislation to ensure implementation of regional economic development, page 27 [presentation given May 15, 2013]

- Klina, Pejë/ Pec and Gjakova/ Djakovica;
- APP Изток работеща с 11 общини: Ferizaj, Gjilan, Hani i Elezit, Kamenicë;
- Kaçanik, Novobërdë, Shtërpçë, Viti, Klllokot, Ranillug and Partesh;
- APP Север работи с 4 общини: Mitrovicë, Skënderaj, Vushtrri and Zubin Potok;
- APP Юг и работи със шест общини: Prizren, Dragash, Rahovec, Suhareke, Malisheva and Mamusha.

Основната задача на ARDA е да улесни партньорството и сътрудничеството между националните и местни правителства, бизнес общността и инициативите на гражданското общество. Дейностите на ARDA са насочени към подпомагане на заинтересованите страни на национално и местно равнище в усилията им за разработване на регионални икономически стратегии и за улесняване на разработването на национални политики за регионално развитие.²⁶

2.1.5 Сърбия

Република Сърбия е разположена на площ от 77,47 хил. km² и е с население от 7 040 272 души. Сърбия има преходна икономика до голяма степен доминирана от пазарните сили, но държавният сектор остава значителен в определени области. Икономиката разчита на производството и износа, дължащи се главно на чуждестранни инвестиции. Фактори, благоприятстващи икономическия растеж на Сърбия, включват икономическите реформи, които претърпява като част от процеса на присъединяване към ЕС и споразумението с МВФ, стратегическото му разположение и сравнително евтината и квалифицирана работна сила.

Основните икономически показатели на Сърбия са както следва:

Агенции за регионално развитие

Законът за регионално развитие на Република Сърбия определя Агенциите за регионално развитие като бизнес асоциации или асоциации, създадени за осъществяване на дейност или подобряване на регионалното развитие. За осигуряването на балансирано регионално развитие са създадени 11 агенции за регионално развитие.

²⁶Асоциацията на агенциите за регионално развитие (ARDA) , [online] Available at:<http://arda-kosovo.eu/en/about-us/> [Accessed on 28 February 2015]

2.1.6 Турция

Турция се присъединява към ООН през 1945 г. и през 1952 г. става член на НАТО. През 1963 г. Турция става асоцииран член на Европейската общност; тя започна преговори за членство с ЕС през 2005 г. През последното десетилетие, икономически реформи допринесоха за развиваща се икономика, въпреки че икономическият растеж се забави през последните години.²⁷

Разликите в нивата на регионалното развитие са важен проблем в Турция. Особено различията между регионално развитие на източната и западната част изискват политики за елиминиране или минимизиране на тези различия. Но въпреки тези изисквания, политиките за регионално развитие в Турция са се променили за не много дълъг период. Особено заради техния кандидат-членски статут към ЕС, политиките за регионално развитие са станали много по-организирани чрез регионалните агенции за развитие. Въпреки, че са формирани и се изпълняват политики за намаляване на междурегионалните различия, поставените цели още не могат да бъдат напълно постигнати и значителни междурегионални различия все още съществуват (DPT, 2003: 126; Sevinç, 2011: 37).

Законовият статут на агенциите за регионално развитие в Турция определя, че агенциите са юридически лица и са обект на частноправни разпоредби във всичките им действия. Агенциите са юридически лица, но не е казано дали тези юридически лица са основани на публичното или на частното право. Четири са основните органи в агенциите за регионално развитие: Съвет за развитие, Управленски съвет, Офис на генералния секретар и Офис за подкрепа на инвестициите.

2.1.7 Румъния

С площ от 238 391 km² Румъния е една от големите държави на Балканите. Страната има население от 19 759 968 души. Румъния, се присъедини към ЕС на 1 януари 2007 г.

През 1997 Зелената книга на политиката за регионално развитие в Румъния, съставена с подкрепа на програма Фар на ЕС, препоръчва основаването на 8 региона от ниво NUTS II, с Агенции за развитие във всеки един от регионите като ключови елементи

²⁷Turkey, [online] Available at: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/tu.html>, [Accessed on 15 November 2017,13:21]

от новата институционална рамка за регионално развитие. Общата рамка е основана на Закона за регионално развитие в Румъния. Вследствие на закона се създават 8 области североизточен, югоизточен, южен, югозападен, западен, централен и един Букурещ-Илфов.²⁸

Съгласно споменатия закон агенциите за регионално развитие са създадени като неправителствените организации и са финансирани чрез подкрепата на местните власти и фонда за регионално развитие във всеки регион, както и от Националния фонд за регионално развитие, но целта им е да генерират приходи и от други източници. Отговорностите на АРР в Румъния включват създаване на стратегии за регионално развитие и програми за техните региони одобрени от Регионалния борд за развитие. АРР включват отговорности, създаващи стратегиите за регионално развитие и програми за техните региони.²⁹

Като цяло АРР се включват в две роли от самото си създаване: формулата в консултацията с принципни партньори на плана за регионално развитие, където се започва от Румънския национален план за развитие и изпълнението на техните национални финансираня за регионално инвестиционно развитие под Европейската програма за социално сближаване.

От гледна точка на регионалното планиране, в процеса чрез тяхното координиране АРР се управляват чрез подхода отдолу-нагоре. Областите, в които е предвидено да работят агенциите са:

- околна среда (управление на отпадъците и осигуряване на питейна вода в малки и средни градове);
- инфраструктура (местен транспорт и подготовка на места за бизнес и туризъм);
- развитие на човешките ресурси;
- местни социални услуги;
- МПС (малки грантове, бизнес съвети, а по-късно изграждане и по-добра мрежа за подкрепящи услуги).³⁰

АРР са в състояние да развият други допълнителни дейности като регионални промоции, информационно осигуряване и препратка към различни източници от

²⁸Дансон Майк, Халкер Хенрик и Камеран Грейт (2000) Правителство, институционални промени и развитие, Лондон: Ashgate, стр.120

²⁹Дансон Майк, Халкер Хенрик и Камеран Грейт (2000) Правителство, институционални промени и развитие, Лондон: Ashgate, стр.121

³⁰Пак там, стр. 120

финансови помощи към техния регион. Въпреки много ниската стартова основа, всички АРР се адаптират към широко обхватни ЕС програми.

Нивото на заетите в агенциите за регионално развитие е между 22 и 35 души за агенция през 2003 г., а към момента (2016-2017) те са между 40 и 50 души във всяка агенция.

Агенциите за регионално се управляват от местните власти и заради статута им на НПО имат слаба институционална рамка.

Агенциите за регионално развитие на Балканите са създадени и оперират по много различни начини. Някои от тях са формулирани като инструменти на децентрализацията, докато други се използват повече за осъществяване на национални политики с голяма ефективност.³¹ Обикновено, въпреки изключенията АРР са били създадени в страни, където правителствените структури на регионално ниво са били слаби или са липсвали. Опитът на създадените агенции към момента показва, че полуавтономните позиции на АРР в този контекст имат предимства в сравнение с чистите публични агенции: те не са тясно свързани с правилата за оказване на публичните услуги и електоралният цикъл, което им позволява много по-гъвкава, дългосрочна перспектива и възможност да построят близки връзки с регионалното бизнес общество.³² В повечето случаи ролята на АРР се развива значително във времето. В страните членки на Европейския съюз (ЕС), тяхното оценяване има силно влияние върху регионалното развитие, като част от структурните инструменти.

2.2 Конкуренетоспособност на регионите

Според данните на Евростат (2016), поради схемата си за претегляне, която отчита региона на етап на развитие, рамката на индекса за регионална конкурентоспособност не измерва всички региони с един и същ критерий, но се съсредоточава върху най-важните аспекти на тяхното ниво на развитие. Например, конкурентоспособността на средно развитите региони вероятно ще се влияе повече от подобряването на институциите и основното образование, отколкото ако се опитва да увеличи свои заявления за патенти, например. Освен това, схемата за претегляне позволява да се види, къде и по кои

³¹Regional Development Agencies in England and Romania, Richard Harding, UK Twining Advisor in EU Structural Instrument – Romania

³²Дансон Майк, Халкер Хенрик и Камеран Грейт (2000) Правителство, институционални промени и развитие, Лондон: Ashgate, page 111, [online] Available at: <http://www.nord-vest.ro/informatii-de-interes-public/> [Accessed on 14 November 2016]

показатели може да се окаже въздействие, и къде има възможност да се премине на следващ етап на развитие на региона.

Както твърди Кругман (1996) конкуренцията между страните може да бъде положителна сума, докато конкуренцията между компаниите обикновено е игра с нулева сума. Това определение е базирано на ползите за хората, живеещи в даден регион и не оценява силните или слабите страни на фирмите. Регионалната конкурентоспособност е способността на региона да предлага привлекателна и устойчива среда за живеене и работа на фирмите и жителите (Paola Annoni, Lewis Dijkstra and Nadia Gargano, 2016). Това дава възможност личното благосъстояние да се балансира с бизнес целите на региона, което от друга страна показва, че БВП не е достатъчен за да се изследва благосъстоянието на региона.

Там където конкурентоспособността на региона е по-висока или по-голяма от останалите области и региони, в повечето случаи се стимулира, защото в самия регион има столица или голям град като притегателен център. Що се отнася до показателите на регионите, те са значително по-малко конкурентни и са отдалечени от общите показатели за другите страни членки. Не е новост че разликата между столичния регион и другите региони е особено разпространено в Румъния, Гърция, България, както и в някои други европейски страни - Словакия и Франция. Тези страни също се характеризират с висока степен на променливост, голямата разлика между столичния регион и останалата част от страната показва значителен натиск на столицата. Това прави неизползвани някои от ресурсите в другите райони, които не са достатъчно използвани. Когато разликата между столичния регион и вторият най-добре представящ се регион е сравнително малка това означава, че цялата страна се представя добре. Имаме значителни разлики между столиците и другите региони, което показва, че от една страна имаме периферни райони в самите страни, но от друга страна те самите се явяват периферия на европейската икономическа общност.

3 Характеристики на агенциите за регионално развитие на Балканите – еднаквост в различията

За получаване на първична информация, свързана с функционирането и сравнението на регионалните агенции от България и Балканите бяха извършени две проучвания чрез използване на онлайн анкети. Проучванията бяха извършени чрез Google Forms – приложение за онлайн анкети, включена в комплекта на Google Drive.

Първото проучване бе насочено към български агенции за регионално развитие. В проучването участваха шест организации с опит в регионалното развитие и привличането на инвеститори в България. Във второто проучване за участие бяха поканени регионални агенции за развитие от балканските страни - Турция, Косово, Албания, Румъния, Гърция и Македония.

3.1 Агенциите за регионално развитие в България

В проучването на българските агенции за регионално развитие взеха участие следните агенции:

- Агенция за регионално икономическо развитие - Стара Загора;
- Агенция за регионално икономическо развитие - Враца;
- Агенция за икономическо развитие - Варна;
- Сдружение "Регионален бизнес център за подпомагане на МСП" – Перник;
- Агенция за регионално развитие с Бизнес център за подпомагане на малки и средни предприятия - Пловдив

Това са едни от най-активните и добре работещите агенции в нашата страна.

Първият въпрос от анкетата бе свързан с годината на създаването. Около 1/3 от агенциите (33,3 %) са създадени през 1997 г., 16,7% - през 1996 г., 16,7 % - през 1998, 16,7% през 1999 и 2000 година. Тази статистика показва, че българските агенции вече имат 20 годишна история и са натрупали значителен опит.

3.2 Агенции за регионално развитие от Балканите – Албания, Гърция, Косово, Румъния и Турция

В проучването на балканските агенции за регионално развитие взеха участие следните агенции:

- Karacadag Development Agency, Турция
- Lezha Regional Development Agency, Албания
- PREDA Plus, Косово
- RDA CENTRU (ADR CENTRU), Румъния
- Development Agency of Olympia, Гърция
- Serres Development Agency, Гърция

Първият въпрос от анкетата бе свързан с годината на създаването. Най-рано са създадени гръцките агенции - Агенцията за развитие на Серес – през 1994 година и Агенцията за развитие на Олимпия – 1997 г. Румънската агенция е създадена през 1998 г. турската агенция за развитие е от 2009 г., албанската – през 2013, а Агенцията от Косово – 2015 г., макар, че предходно е основана в Македония през 2002 г.

3.3 Резултати от анкетното проучване

Резултатите от анкетата могат да бъдат обобщени по следния начин:

- Може да се отбележи, че регионалните агенции на Балканите, включително и българските са създадени в два периода – 1994-1998 и 2010-2015 г.;
- Правния статут и структурата на управление са в голяма степен сходни;
- Налице е голямо разнообразие по отношение на големината на региона и броя на населението на териториите, в които осъществяват дейността си регионалните агенции за развитие;
- Характерно за разглежданите агенции за развитие е, че те работят предимно в смесени райони, където се съчетава развитие на селски райони и развитие от градски тип;
- Във всички изследвани страни, агенциите за развитие не са информирани и/или включени в реализацията на големи инфраструктурни и инвестиционни проекти;
- Всички регионални агенции за развитие имат ясни и добре дефинирани мисия и визия на организацията;
- Целите на агенциите за регионално развитие са сходни и варират само от вида на региона с едно изключение – българските агенции нямат дейности за лобиране на интересите на своите членове;
- При агенциите за регионално развитие от България е налице липса на фокус, което се обяснява с необходимостта за набиране на средства и изпълнение на стратегия предимно насочена към оцеляване;
- Системата за финансиране на агенциите за регионално развитие определя характера на работа на агенциите – дългосрочна или краткосрочна, свързана с осъществяване на визия или за организационно оцеляване.
- Мнозинството балкански агенции работят в дейности, които са подкрепени от държавата на различни нива и са насочени към развитие на икономиката;

- Броят на членовете на агенциите за регионално развитие варира в значителна степен и се определя преди всичко от региона, в който работят и най-вече от степента на държавна подкрепа;
- Варира и броят на заетите в агенциите за регионално развитие. Там, където липсва подкрепа на държавата, агенциите работят с минимален брой на персонала и са силно зависими от участието в проекти;
- За всички балкански агенции е характерно, че участието им във формирането на политики се осъществява чрез участие на представители на агенциите в работни групи при оценки на програми и проекти на национално, регионално или местно ниво;
- Налице е сходство в основните пречки в работата на агенциите за регионално развитие – недостатъчен интерес от страна на бизнеса и недостатъчна подкрепа от регионалните/местни власти;
- Честата промяна в законодателството и влиянието на икономическите кризи също са посочени като проблеми на развитието;
- За справяне със ситуацията, най-голямо значение се отдава на вътрешни за агенциите фактори, като ефикасната работа в екип и доброто управление на агенцията.

В крайна сметка агенциите за регионално развитие на Балканския полуостров разчитат на намаляване на неопределеността и несигурността по отношение на средата, в която оперират, осигуряване на ясно делегиране на функции от държавата и свързаното с това финансиране за дейностите им, партньорство и включване в процеса на развитие на всички заинтересовани страни, както и на увеличаване синергията с администрацията на всички нива.

Най-важният извод от проучването показва, че Агенциите за регионално развитие на Балканите в преобладаващата си част, независимо от начина на учредяване и финансиране са идентични в целите на развитието и имат регионална насоченост, която дава възможност за преодоляване на национално дефинирани и експлоатирани различия. Развитието на всеки от регионите на балканските страни може да бъде описано като насочено към социално-икономически цели, които цели са свободни от национални и исторически предразсъдъци и са добра основа за комуникация и партньорство между регионите. Ако това партньорство се засили на основата на различни механизми

(предимно финансови) и допълнително се институционализира това в голяма степен може да допринесе за засилване на интеграционните процеси като цяло.

ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ

Идеята, която се защитава в настоящата дисертация чрез проучване и анализ на агенции за регионално развитие на Балканите, е че в развитието на глобализацията, интеграционните процеси и на информационните технологии, агенциите за регионално развитие са необходими във всеки регион, тъй като управлението на регионалното развитие не е свързано толкова с дефинирането на процеса, а по-скоро с това, какъв трябва да бъде правилният набор от програми за развитие. Разбирането за ефективността на развитието и начина, по който да се постигне тази ефективност е фокусът, върху който е изградена методологията на проучването и анализа. Изборът на Албания, България, Гърция, Косово, Румъния, Сърбия и Турция е свързан не само с интереса на автора към развитието на Балканите, но и от факта, че част от избраните страни са членки на Европейския съюз, други са кандидат-членки, а Турция е регионален икономически лидер. Важен елемент на проучването е изследването на взаимовръзката на успешността на агенциите с членството в ЕС и доколко това е определящо и важно.

Въпреки, че агенциите за регионално развитие в балканските страни изглеждат като организации със затихващи функции, те все пак съществуват и функционират с променлив успех – в някои региони много добре, в други - не чак толкова.

Организационната структура на една агенция за развитие зависи, от поставените ѝ задачи, размера на бюджета и персонала, който може да наеме. За да се състави организационната схема на една агенция за развитие на базата на обективни и уместни критерии, трябва да се определят задачите, които тя ще може да изпълнява. При това трябва да се вземат предвид дейностите и функциите, които вече са извършвани в полето на действие на агенцията от други организации, както и такива, за които все още не съществува достатъчен потенциален пазар. Резултатите от такъв анализ ще определят приоритетите и дейностите, които биха довели до предимства или катализиращ ефект. В

зависимост от тези приоритети трябва да се изгради организационната структура и да се разпределят финансовите и човешки ресурси.

Основната теза на дисертацията е свързана с развитието и ролята на Агенциите за регионално развитие като фактор в интеграционните процеси на Балканите. Направените проучвания и изводите от анализа доказват, че Агенциите за регионално развитие са важен фактор, но могат да функционират добре само като елемент на системата на цялостното развитие на държавата и с постоянна подкрепа на централно, регионално или местно ниво. Опитът на Гърция като страна-членка и на Турция като кандидат член на ЕС са пример за добре функциониращи регионални агенции за развитие. Културните и психологическите фактори, както и човешкият капитал играят важна роля в интеграционните процеси на съответните страни и ролята на самите агенции. Въпреки схващането, че регионите не са непременно най-доброто пространствено ниво за интервенция, насочена към стимулиране на развитието, изследването показва, че развитие без активното участие на заинтересованите страни е невъзможно. От друга страна, регионът е мястото, където интересите на заинтересованите групи се дефинират и намират възможност за координация и съгласуване. Това също така е свързано с липсата в практиката на хомогенни икономически региони от една страна, а от друга страна, административно-териториалните рамки нерядко водят до липса на демократична отговорност от страна на управляващите на регионално ниво. Последният аргумент е особено съотнесен за балканските страни.

За да има регионално развитие е необходимо солидно образование и обучение на населението в региона. В голяма степен качествата на човешкия фактор в региона са основа и на неговата конкурентоспособност, ето защо регионалното развитие изисква висока гъвкавост от участниците и тези, които вземат решения, за да се приспособяват към постоянните промени в икономиката и пазарите. За тази цел разбирането и усвояването на новите технологии и информация е от съществено значение.

Регионална икономика е част от цялостната икономика на съответната страна. Това предполага все по-голямо отваряне на развитието на региона към международните пазари и към износ. Определени региони, обаче, могат да извлекат полза от специализация на местния потенциал около един или няколко отрасли, в които са постигнали конкурентно предимство.

Новите работни места, открити в един регион са резултат от привличането на инвестиции в съответния регион, както и от развитието на малки и средни предприятия,

т.е. развитието на съществуващите предприятия и привличането и подпомагането на новите. Затова е важно системите за финансово подпомагане да третират съществуващите предприятия на равни начала с новите предприятия. По същия начин трябва да се разглеждат всички сектори на дейност;

Стимулирането на регионалния потенциал трябва да се основава на различни форми на партньорство между частния и общественния сектор и активното участие на регионални агенции стимулиращи това развитие в региона.

Регионалният потенциал трябва да се базира върху широко партньорство и консенсус, за да може най-много решения да се вземат съвместно и да се обединят властите в региона и икономическите субекти на територията. В определени случаи сътрудничеството между съседни региони е за предпочитане пред конкуренцията между тях.

Друг тежък проблем, свързан с бариерите пред насърчаване на регионалното развитие е прекомерната централизация, характерна без изключения за изследваните страни. Добри примери могат да бъдат държавни структури, подкрепени от централната власт като Търговско-промишлени палати и Българска агенция за инвестиции. Неформалният тип структури трудно оцеляват дори и когато работят в мрежа.

Особено важен аспект, определящ параметрите на управлението за стимулиране на регионалното развитие, който е отчасти разгледан в настоящата дисертация е свързан с психологическите измерения на формирането и функционирането на агенциите за регионално развитие. Както бе показано в изследването, икономическата психология не е отделена, а е елемент на процеса на регионалното развитие.

Четири са основните причини, които влияят и в голяма степен пречат за изпълнение на функциите на агенциите за регионално развитие. На първо място е дефицитът на демокрация и отговорност. Даже в случаите, когато агенцията се управлява от съвет от избрани представители е трудно да се избегне политически натиск и силно изразени частни интереси. От друга страна, централизацията е силен фактор – трудно може да бъдат пренебрегнати съображенията на националното правителство по отношение на регионалните приоритети.

Второ, на агенциите за регионално развитие се поставя нереалистична задача – да промотират растежа на съответния регион, като в същото време трябва да се намалят междурегионалните различия (особено между най-изостаналия и най-развития регион). На практика, двойствеността на целта създава проблеми в процеса на прилагане на политиката за регионално развитие.

На трето място, проблем е наличието на твърде много регионални органи (особено деконцентрирани органи на централната власт), в т.ч. специализирани в сферите на екологията, транспорта, образованието, здравеопазването, селското стопанство и т.н. Цялото това многообразие силно затруднява координацията и прави стимулирането на регионалното развитие проблемно.

Накрая, стимулирането на регионалното развитие от структура като агенциите за регионално развитие, която поставя на първо място регионалните приоритети влиза в конкурентна борба с приоритетите на местните власти, особено тези с център в по-големите градове. Затова, важна задача на агенциите за регионално развитие е трансформирането на конкурентната среда между региона и общините в партньорска мрежа и прилагане на механизъм за отчитане интересите на всеки от агентите на развитието – било на регионално или местно ниво.

Основните препоръки по отношение на агенциите за регионално развитие биха могли да се формулират по следния начин:

- Агенциите за регионално развитие се нуждаят от пряка държавна подкрепа в рамките на процеса на планиране и прилагане на регионалното развитие на съответната страна. Важното е подкрепата да бъде предвидима така че агенциите за регионално развитие да могат да следват свързан и последователен план за развитие.
- Партньорството и прозрачността трябва да бъдат вградени във всички регионални структури за развитие от самото начало на процеса. Това може да е особено трудно в балканските страни с малко или без опит на партньорски взаимоотношения, но цената на целия спектър извън партньорските взаимоотношения може да е висока. Липсата на доверие между институциите, другите организации и заинтересувани групи може да наруши доверието за успешно развитие и да доведе до загуба на ценни ресурси.
- Регионалният план за развитие трябва да е партньорско упражнение където агенциите за регионално развитие и административното регионално ниво, трябва да осъществяват баланса между националните политики и амбициите на местните партньори. За да изпълняват координираща и планираща роля, агенциите за регионално развитие се нуждаят от достатъчно силни мандати от централното правителство за да преговарят с местните партньори за най-доброто решение за развитие на тема в широка рамка основана на честни стратегически цели. Ако вместо това агенциите за регионално развитие са само един от местните

партньори в процес на планиране това неизбежно ще доведе до недоволство от всички страни и вероятно ще понижи стойността на плановете и на процеса на планиране като цяло.

- В страните без администрация на регионално ниво, деконцентрираните услуги на централното правителство са потенциално силни източници за подкрепа към агенциите за регионално развитие. Ако тези услуги са координирани на регионално ниво от агенциите за регионално развитие, подкрепата, която могат да осигурят ще бъде много по-подходяща. Ко-локацията и деконцентрираните услуги под един покрив на регионално ниво може да бъде важен фактор за успех, въпреки че не може да е толкова ефективно, колкото сливането в бюджетите на единно регионално ниво на правителственото финансиране от различните секторни министерства.
- Агенциите за регионално развитие могат да играят решаваща роля по отношение на координацията при проектирането и планирането на големи инфраструктурни проекти и финансово инвестиционни проекти, особено на проекти с транснационално или трансгранично значение.
- Обучението на персонала на агенциите за регионално развитие и развитието на човешките ресурси в регионите следва да бъде подкрепяно от централните и регионални власти.
- Успешните агенции за регионално развитие като всяка успешна организация са тези, които получават оценка за представянето си на регулярна основа. Страна която основава агенции за регионално развитие във всички свои региони трябва да включва стандартна рамка за оценяване на тяхното представяне. Акцентът трябва да бъде поставен на значителното представяне целеви групи за агенциите за регионално развитие.

Тези препоръки са трудни за изпълнение, особено в балканските страни, където до голяма степен институционалното развитие не е ефикасно. В процеса на регионално развитие във всяка от балканските страни винаги ще има напрежение между национално, регионално или местно ниво, както и между различните заинтересувани групи включващи агенциите за регионално развитие. За агенциите за регионално развитие за да са успешни, могат да бъдат направени специални усилия от самото начало за да комуникират ефективно с всички участници. Този вид прозрачен подход е най-добрия

начин да се спечели широко разбиране от агенциите за регионално развитие цели и от партньорските организации на всяка степен от изграждането на капацитет в агенциите.³³

Агенциите наистина подкрепят европейската интеграция на Балканите, чрез всички свои дейности. Ключово в тази подкрепа е, услугите, които получават правителствения сектор, бизнеса и неправителствения сектор за тях като бенефициенти са безплатни. Така се размива виждането за реалните цени на услугите, а бенефициентите не са готови да отделят свои средства и да покрият разходите. Ето защо, ако липсва централизирана подкрепа на държавата или постоянно финансиране от външни донори, агенциите остават да висят в пространството като организации с опит, капацитет, но без перспектива. Те са идеален партньор за проекти, но без бъдеща роля и полза за бизнеса, ако през това време не работят по проекти в някое друго направление за да оцелеят.

Агенциите за регионално развитие могат да мотивират политическата и икономическата интеграция между разглежданите страни. Тъй като има известно очакване към АРИР от стратегическа гледна да преодолеят разликата между регионалната икономическа политика и други области на политика, които влияят върху регионалните развитие, надграждайки капацитета си за изграждане на консенсус в местните интереси. Именно създаването на формални и неформални обединения между местните (в отделните страни), регионалните и международните организации от подобен тип са предпоставка за решаването на регионални проблеми и задачи. Сформирането на международни екипи от различните агенции за регионално развитие в съседни страни води до формирането на международни екип по кандидатстване и управление на проекти и работа по преодоляване на междурегионалните различия. Агенциите за регионално развитие са институциите, които действат на регионално ниво в съответната страна, разбират проблемите на региона и действат за решаването им. Координацията между регионалните агенции с регионалните агенции от съседни страни дава по-добро решение на междурегионалните проблеми на наднационално ниво.

Изводите и препоръките на самите агенции също дават идеи за решаване на проблемите: «Всички заинтересовани страни трябва да бъдат част от процесите на вземане на решения» (Карадаг, Турция). «Всяка организация се нуждае от тясно

³³Regional Development Agencies in England and Romania, Richard Harding, UK Twining Advisor in EU Structural Instrument – Romania

сътрудничество с публичния и частния сектор, както и да бъде подкрепена от своята общност» (Лежа, Албания). Партньорствата са ключът към успеха (ПРЕДА Плюс, Косово). «Най-важният урок е, че в дейността на агенциите трябва да продължи да съществува професионализмът, качеството и честността, в среда, която стимулира непрекъснатото учене» (ЦЕНТРУ, Румъния). «Да планира местното развитие с използване на подход „отдолу- нагоре”» (Олимпия, Гърция).

Ако се приеме, че индустриализацията първоначално стимулира създаването на агенции за регионално развитие, то с развитието на информационните технологии обществото трябва да е убедено, че все още има нужда от подобен тип агенции. Затова е особено ценен примерът на страни като Турция, Румъния и Гърция, където Агенциите за развитие са част от структурите, ангажирани с това развитие и имат своята роля в интерес на гражданите и обществото като цяло и допринасят за създаване на предпоставки за интеграционните процеси във всички сфери на обществения живот.

IV. НАУЧНИ И НАУЧНО-ПРИЛОЖНИ ПРИНОСИ

Дисертационният труд представлява скромнен опит да се идентифицират, изследват и изведат възможните подходи и модели в структурата и дейността на Агенциите за регионално развитие, с цел подобряване на координацията при реализирането на регионални проекти, увеличаване обема и ефективността на регионалните инвестиции и като цяло повишаване благосъстоянието на населението на Балканите. Съдържанието на работата дава възможност да се формулират множество идеи за положителни промени и в някаква степен препоръки, които биха могли да се приложат от експерти и политици при формирането на политики за развитие.

Основните приноси в дисертационния труд могат да се разгледат и оценят в две групи – научни приноси и практико-приложни приноси, както следва:

Принос с научен характер:

1. Извършеното проучване може да се смята за иновативно, доколкото липсва официална статистика за дейността на институциите, работещи за развитието на регионално ниво, както на национално ниво, така и в международен план. Предложената методология може да бъде използвана за създаване на база данни,

разширяването на обхвата ѝ чрез добавяне на други страни, както и периодичната ѝ актуализация.

2. На фона на продължаващата дълги години дискусия за ролята на Агенциите за регионално развитие в икономическото развитие, категорично е обоснована ключовата роля на Агенциите за развитието на регионите и реализация на подхода „отдолу-нагоре“ при формирането и изпълнението на регионалните и местни политики.
3. Анализирани и доказана е необходимостта от подкрепа за Агенциите за регионално развитие от страна на централната власт, както чрез насърчаването им за участие в регионални инициативи, така и чрез директно подпомагане и стимулиране на дейностите на Агенциите.
4. Анализирани са работата на Агенциите за регионално развитие по отношение на координацията при планирането и проектирането на големи инфраструктурни проекти и инвестиционни проекти с транснационално или трансгранично значение.
5. Изследвани са ефектите от работата на Агенциите за регионално развитие в балканските страни за развитието на интеграционните процеси, както за икономическото сближаване между отделните страни, така и за общия интеграционен процес в Европейския съюз.

Принос с практико-приложен характер:

1. Предложено е да се засили партньорството между частния и обществения сектор с активното участие на регионалните агенции, стимулиращи това развитие в региона с цел стимулиране на регионалния потенциал. За целта, е препоръчително да се разработят и утвърдят модели на публично-частно партньорство, които да се задължителни при финансиране на проекти с регионално значение.
2. Предложена е идеята за подобряване на Закона за регионално развитие, в частта му за ролята на Агенциите за регионално развитие, които да осъществяват баланса между националните политики и местните заинтересовани страни.
3. Открито е необходимостта от намаляване броя на деконцентрираните органи на централната власт, чрез въвеждане на подходящо законодателство в посока децентрализация, което ще доведе до подобряване координацията на регионалното развитие и по-добро отчитане на спецификите на регионите.

4. Обучението на персонала на Агенциите за регионално развитие следва да бъде подкрепяно от централните и регионални власти в рамките на националните програми за развитие на човешките ресурси.

V. ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Ролята на агенциите за регионално развитие за подобряване конкурентоспособността на българската икономика в процеса на Европейска интеграция. Сборник с доклади Десета юбилейна международна научна конференция 11 октомври 2013 г., УНСС, Членството на България в ЕС: шест години по-късно.
2. Анализ на Енергийната политика на България в контекста на Националната Енергийна сигурност (Анализ на програмите, мерките, перспективите пред енергийната политика). Критичен анализ на Енергийната стратегия на България до 2020 г. Членството на България в ЕС: Седем години по-късно. Единадесета юбилейна международна научна конференция 3 октомври 2014 г., УНСС, Голяма конферентна зала, сборник с доклади.
3. Анализ на развитието на Енергийната политика на ЕС. Изясняване на приоритетите и инструментите на Европейската енергийна политика. Приносът на Енергийната политика за постигане на целите на ЕС с фокус върху Европейската енергийна политика. Членството на България в ЕС: Седем години по-късно. Единадесета юбилейна международна научна конференция 3 октомври 2014 г., УНСС, Голяма конферентна зала, сборник с доклади.
4. Регионална конкурентоспособност – психологически, културни и поведенчески аспекти Сборник с доклад от конференцията проведена на 25 Октомври 2019 г., Членството на България в европейския съюз: Дванадесет години по-късно.
5. Регионалното икономическо развитие и агенциите за регионално развитие Сборник с доклад от конференцията проведена на 25 Октомври 2019 г., Членството на България в европейския съюз: Дванадесет години по-късно.